

Інформаційна і національна безпека

УДК 1:316.4

ДАНИЛЬЯН О.Г., доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
ДЗЬОБАНЬ О.П., доктор філософських наук, професор,
головний науковий співробітник НДІ інформатики і права
НАПрН України

**“СИМУЛЯКР”: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФЕНОМЕНА
У ПОСТНЕОКЛАСИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ**

***Анотація.** Уточнено основні аспекти концептуалізації феномена “симулякр”, його співвідношення з поняттями “символ”, “міф”, “знак” у постмодерністській філософській парадигмі. Показано, що філософія постмодернізму виправдовує категорію “симулякр” як отримання свободи і бере її на озброєння.*

***Ключові слова:** симуляція, симулякр, знак, культура, мова, символ.*

***Аннотация.** Уточнены основные аспекты концептуализации феномена “симулякр”, его соотношение с понятиями “символ”, “миф”, “знак” в постмодернистской философской парадигме. Показано, что философия постмодернизма оправдывает категорию “симулякр” как получение свободы и берет ее на вооружение.*

***Ключевые слова:** симуляция, симулякр, знак, культура, язык, символ.*

***Summary.** The main aspects of the conceptualization of the phenomenon of “simulacrum”, its correlation with the concepts of “symbol”, “myth”, “sign” in the postmodern philosophical paradigm are clarified. It is shown that postmodern philosophy justifies the category of “simulacrum” as getting freedom and takes it into service.*

***Keywords:** simulation, simulacrum, sign, culture, language, symbol.*

Постановка проблеми. Однією з основних характеристик сучасної соціокультурної реальності є її символічний аспект, який утворює смислове поле культури й обумовлює її цілісність. Символічне середовище ХХІ ст. здебільшого трансформується до невпізнання, що зумовлює певні складності в його виявленні. Дані метаморфози призводять, крім того, до труднощів виокремлення ключових символів сучасної культури, які виступають як деякі опорні точки, що визначають фізіогноміку тієї чи іншої культури.

Крім цього, зазначені ключові символи служать орієнтиром для діяльності всіх членів соціуму. Неможливість їх виявлення, в тому числі і внаслідок інформаційних потоків, що все більше посилюються, призводить до дезорієнтації суспільства й порушення соціокультурної цілісності. Деформації останньої, що призводять також до розпаду соціальної ідентичності людини, тісно пов'язані з кризовим станом культури.

У цих умовах все більш міцні позиції у сучасній культурі завойовує феномен, позначений у сучасній філософії за допомогою категорії “симулякр”. Будучи, по суті, порожньою формою, знаком без змісту, симулякр проте вбудовується у структуру культури і починає здійснювати визначальний вплив на багато соціокультурних процесів. І хоча даний феномен видозмінює сучасну культуру, перетворюючи багато її сегментів у симуляції, однозначних оцінок характеру його впливу до цих пір не існує.

Категорію “симулякр” можна визначити як “вислизаючу” від ясного й однозначного тлумачення. Тому її ретельне дослідження, а також вивчення змін у культурі, що відбуваються під впливом процесів симуляції, стає важливим науковим завданням, що має світоглядне й методологічне значення. Виявлення фундаментальних цінностей класичної культури, що зазнають певних труднощів у зв’язку з процесами симуляції, віртуалізації, мережевізації в умовах постійної соціокультурної модернізації, також набуває особливої актуальності.

Дослідження відношення категорії “симулякр” до символічного аспекту культури допоможе визначити особливості змісту даної категорії, природу й механізми функціонування феномена симуляції, а також адекватно оцінити його вплив на культуру.

Метою статті є уточнення взаємозв’язку категорії симулякра з категорією символу і категорією віртуальної реальності, яке дозволяє глибше осмислити існування можливих альтернатив сучасної симуляційної культури.

Виклад основного матеріалу. Кінець некласичного періоду філософії ознаменувався студентською революцією у Франції у 1968 році. Саме тут, у Франції, виникла ідейна течія постструктуралізму, одночасно постмодернізму, а для нас і постнекласичної філософії. Тому лейтмотивом роздумів французьких філософів, виходячи із зазначених вище умонастроїв, стала боротьба з владою і всіма її прихованими проявами. Це призвело до нового розуміння скороченого символу – знаку, який передбачив французький семіолог Р. Барт – а потім проявилось у нових метаморфозах культури на різних рівнях.

Постмодернізм – це багатогранний соціокультурний феномен, якому загалом притаманні наступні характеристики: абсолютизація феномена гри; інституціалізація парадигми, яка ґрунтується на утвердженні підходу рівноцінності та синхронності різних культурницьких систем (принцип “і-і” на противагу “або-або”); амбівалентність; відсутність цілісності текстуальних утворень; гра смислами, навмисне уникання однозначності у висловлюваннях та визначеннях; принцип “подвійного кодування”; зневажливе ставлення до авторитетів; сумніви щодо адекватності зв’язків людини і зовнішнього світу; заперечення однозначного взаємозв’язку причини й наслідку, а в підсумку взагалі будь-яких статичних зв’язків; втрата “чистоти” стилю, еkleктичність стилів і напрямків; деканонізація традиційних цінностей; використання цитування як методу художньої творчості, фрагментарності й принципів монтажу, форм пастишу (попурі, колаж); принципи іронії, пародійності, “карнавалізації” життя, буфонади й театралізації; форми палімпсесту та бріколажу; гедонізм, естетизація потворного, змішування “високих” і “низьких” жанрів, взірців елітарної та масової культур; тиражування, орієнтація на споживацьку естетику, запозичення принципів інформаційних технологій та ін [13, с. 173].

Перш за все, владні впливи виявляються теоретиками структуралізму і постструктуралізму, слідом за Р. Бартом, у самій структурі знаку. Отже, визнання невмотивованого зв’язку між означуваним і тим, що означає починає розглядатися теоретиками постмодернізму як можлива альтернатива уникнення владних впливів. З цих позицій визнається остаточний розрив зв’язку означуваного й того, що означає. У лінгвістичному, а потім і філософському дискурсі з’являється й займає міцні позиції така категорія як “симулякр”.

Симулякр (від фр. *simulacres, simulation* – “симуляція”) – одна з ключових категорій постмодерністської естетики та філософії. Це – невід’ємний атрибут масової культури, а сама ця культура цілком коректно й обґрунтовано отримала другу назву – “симуляції”. Однак незважаючи на частоту вживання цього терміна, симулякр все ще не

має чітких смислових параметрів: залежно від контексту його слід вживати в широкому (найчастіше суперечливому) діапазоні – як симуляцію дійсності; підробку (*fake*); редуцію тощо [7, с. 232].

Симулякр – це образ відсутньої дійсності, правдоподібне подоба, позбавлена оригіналу, поверхневий, гіперреалістичний об’єкт, за яким не стоїть будь-яка реальність. Це марна форма, автореферентний знак, артефакт, заснований лише на власній реальності. Поняття симулякра було введено в дискурс постнекласичної філософії французьким філософом Ж. Батаєм [3], потім інтерпретувалося такими відомими французькими мислителями, як Ж. Бодрійяр, Ж. Дельоз, П. Клоссовскі та іншими [6, 8, 12].

Поняття симулякра (“видимості”, “подобі”) існувало в європейській філософії починаючи з античності. У філософії Платона слово “симулакрум” позначало “копію копії”. “Симулакрум” був складовою теологічної схеми репрезентації, яку він сформулював: є ідеальна модель-оригінал (ейдос), по відношенню до якої можливі вірні або невірні наслідування. Загальним для тих і інших є співвіднесеність, позитивна чи негативна, з трансцендентальним зразком. Але вірні наслідування-копії характеризуються своєю схожістю (з моделлю), а невірні наслідування-симулякри – своєю відмінністю (від моделі і один від одного) [6, с. 8].

Потім Лукрецій спробував позначити словом *simulacrum* епікурівське розуміння відображення, форми, пізнавального образу. Критеріями істини у Епікура виступають сприйняття, поняття й почуття. Під сприйняттям він розуміє як чуттєві сприйняття, так і образи фантазії. І ті й інші сприяють проникненню в нас образів речей. Одні з них проникають в наші органи чуття, а інші – “в пори нашого тіла, і тоді виникають фантастичні уявлення на кшталт химери, кентавра і т.д.” [11, с. 360].

Сприйняття завжди є істинним. Брехня ж виникає у тому випадку, якщо ми додаємо щось від себе у своєму судженні до чуттєвого сприйняття. Як вважає Епікур, “брехня й помилка завжди лежать у додатках, які продукуються думкою (до чуттєвого сприйняття) щодо того, що чекає підтвердження або спростування, але що потім не підтверджується” [11, с. 360].

Платонівська теорія симулякра була відтворена Ж. Дельозом у статті “Спростувати платонізм”, опублікованій у журналі “Ревю де метафізик е де мораль” у 1967 році, як раз за рік до виходу першої книги Ж. Бодрійяра (а в 1969 році включеної під назвою “Платон і симулякр” у книгу Ж. Дельоза “Логіка сенсу”). Причому, відтворена ця теорія була критично – Ж. Дельоз висунув завдання “повалення платонізму”, тобто звільнення симулякрів від усякої прив’язаності до моделі і їх включення в чисто диференціальну гру: “Проблема стосується тепер вже не розмежування Сутності-Видимості або ж Моделі-копії... Симулякр не просто вироджена копія, у ньому криється позитивна сила, яка заперечує і оригінал, і копію, і модель, і репродукцію” [8, с. 46]. Така антиплатонівська програма застосовувалася Ж. Дельозом до естетики, художньої творчості.

У Ж. Батає ця категорія застосовується у системі відліку так званих “суверенних моментів” (сміх, хміль, ерос, жертва), у точковому континуумі яких “безмірне марнотратство, безглузда, марна, безцільна розтрата” стає “мотивом бунту” проти організованого в конкретній формі існування – “в ім’я буття”. Ці “суверенні моменти” є “симулякром переривчастості», а тому не можуть бути виражені “понятійною мовою” без тотально деструкуючої втрати сенсу. Це зумовлене тим, що досвід “суверенних моментів” змінює суб’єкта, що реалізує себе у цьому досвіді, відчужуючи його ідентичність і вивільняючи тим самим його для справжнього буття. Буття ж тут розуміється як поле “безвладдя”, тотальної свободи [4].

Ж. Батай намагався знайти мову, яка не деформувала б сенс цих “суверенних моментів”. Ця його спроба у сфері пошуку адекватної мови, що не деформується, для передачі “суверенної досвіду” була оцінена А. Кожевим як “злий Дух постійної спокуси дискурсивної відмови від дискурсу, тобто від дискурсу, який у разі потреби замикається у собі, щоб утримати себе в істині” [15, с. 728]. За формулюванням П. Клоссовскі, “там, де мова поступається безмовності, – там же поняття поступається симулякру” [12].

Введенням у широкий ужиток категорія симулякра зобов’язана Ж. Бодрійяру. Він перший, спираючись на ідеї зазначених вище попередників, переніс цю категорію зі сфери лінгвістики на соціокультурний ґрунт у цілому. Ж. Бодрійяр показав, що феномен симуляції вже давно й міцно увійшов в наше життя. Сучасна дійсність виробляє самодостатні, незалежні від трансцендентних зразків симулякри у масовій кількості і утворює з них життєве середовище сучасної людини. Ж. Бодрійяр досить вдало застосував категорію “симулякр” для характеристики самого широкого кола явищ: від філософських проблем сучасної свідомості до політики й літератури [5, с. 108].

Щоправда, Ж. Бодрійяра цікавило швидше поняття “проклятої частки”, “витрати” у Ж. Батая, і співвіднесення даного концепту з сучасною реальністю. Оскільки Ж. Бодрійяр не тільки першим, але й практично єдиним застосував категорію симулякра для опису соціальних механізмів настільки детально, зупинимося на його концепції докладніше.

Основними працями Ж. Бодрійяра з проблеми феномену симуляції і особливо аналізу категорії “симулякр” у соціокультурному сенсі є його праця “Символічний обмін і смерть”, що вийшла у 1976 році, а також опубліковані чотирма роками раніше “До критики політичної економії знака” й “Симулякри і симуляція” (1981). У всіх цих роботах він розглядає історію становлення феномена симуляції і його повсюдне поширення у другій половині ХХ ст. “З часів епохи Відродження, – пише Ж. Бодрійяр, – разом зі змінами закону цінності, послідовно змінилися три порядки симулякрів: *підробка* становить панівний тип “класичної” епохи, від Відродження до промислової революції; *виробництво* становить панівний тип промислової епохи; *симуляція* становить домінуючий тип нинішньої фази, регульованої кодом. Симулякр першого порядку діє на основі природного закону цінності, симулякр другого порядку – на основі ринкового закону вартості, симулякр третього порядку – на основі структурного закону цінності” [6, с. 113].

Ці три порядки надані у його роботі “Символічний обмін і смерть”. У праці “Симулякри і симуляція” Ж. Бодрійяр наводить вже п’ять стадій розвитку феномена симуляції, що прагне до завершеності: “він є відображенням базової реальності; він маскує й спотворює базову реальність; він маскує відсутність базової реальності; він не має ніякого відношення до будь-якої якої реальності: він є своїм власним чистим симулякром” [24, с. 6].

Таким чином, вважаємо за доцільне погодитися з точкою зору О. Сухович, яка стверджує, що перша, третя і п’ята стадії відповідають трьом порядкам виділенням до цього, а друга й четверта стадії – перехідним періодам [19, с. 51].

“Підробка – а заодно й мода – народжується разом з Відродженням, коли феодалний лад деструктується ладом буржуазним і виникає відкрите змагання в знаках відмінності” [6, с. 114]. У кастовому або чиновному суспільстві моди не буває, оскільки переходи між класами відсутні і людина цілком закріплена за своїм місцем. Знаки захищені заборонаю, що забезпечує їм повну ясність і зрозумілість: кожен знак прямо відсилає до певного соціального статусу. У такому суспільстві підробка

неможлива. Підробка – “це перехід від обмеженого числа знаків, “вільне” виробництво яких знаходиться під заборонаю, до масового поширення знаків відповідно до попиту” [6, с. 115].

Але в результаті цей новоєвропейський знак все одно втрачає прямий зв’язок з реальністю. Однак він намагається відновити втрачену реальну референтність колишніх знаків і їх обов’язковість. Тому буржуазні прагнення, пише Ж. Бодрійяр, звернулися, насамперед, до наслідування природі [6, с. 115]. Тут і дає про себе знати “відображення базової реальності”.

Щоб возз’єднати роз’єднаний Реформацією світ згідно з однаковою доктриною під владою одного слова, сформувані державну політичну еліту з єдиною централізованою стратегією, потрібно створювати дієві симулякри, роз’яснює Ж. Бодрійяр. Як такі й утворилися система організації, система театральної презентації й система виховання і освіти, вперше спрямована на “перестворення” ідеальної природи дитини [6, с. 116]. Тут знаходиться друга стадія – “спотворення й маскуванню”, і беруть свій початок так звані соціальні міфи.

У симулякрі першого порядку завжди є присутність відмінності: у ньому завжди передбачається можливість протиріччя між симулякром і реальністю. “У симулякрі ж другого порядку проблема спрощена шляхом поглинання “видимостей” – або ж, якщо завгодно, ліквідації реальності; так чи інакше, у ньому постає реальність без образу, без відлуння, без відображення, без видимості; саме такою є праця, такою є машина, такою є вся система промислового виробництва в цілому, оскільки вона принципово протистоїть театральній ілюзії” [6, с. 120]. Цьому другому порядку симулякра, як бачимо, відповідає “відсутність базової реальності”.

У симулякрі другого порядку для підтримки циклу виробництва на зміну людині приходять машина, омертвлена праця завдяки цьому перевороту епоха підробки змінюється епохою продукції. “Природний закон цінності і властива йому гра форм поступаються місцем ринковому закону вартості і властивому йому розрахунку сил” [6, с. 121].

В епоху промислової революції, вказує Ж. Бодрійяр, виникає нове покоління знаків і речей. Це знаки без кастової традиції, які тепер виробляються у небувалій кількості. Необхідності у підробці більше немає – всі знаки рівні між собою. У цьому й полягає сенс серійності. Відповідно відношення відмінності змінюється відношенням нерозрізненості, еквівалентності. При серійному виробництві речі без кінця стають симулякрами один одного. Тут стає наявною четверта стадія симулякра: “немає ніякого відношення до будь-якої реальності взагалі”. Істинним змістом виробництва стає відтворення. “А виробництво як таке не має сенсу – його соціальна цілеспрямованість губиться в серійності. У цій точці, пише Ж. Бодрійяр, симулякри беруть верх над історією” [6, с. 124].

Коли закінчується первісне нагромадження, серійне виробництво поступається першістю вже породжуючим моделям. “Тут відбувається переворот у поняттях походження й мети, адже всі форми змінюються з того моменту, коли їх вже не механічно відтворюють, а спочатку задумують, виходячи з їх відтворюваності” [6, с. 124]. Відповідно ми опиняємося серед симулякрів третього порядку.

Симулякри третього порядку утворюють абсолютно новий рівень відношення знаків. На цьому рівні всі форми виводяться з моделей шляхом модулювання відмінностей. “Перед нами симуляція в сучасному сенсі слова, по відношенню до якої індустріалізація утворює лише первинну форму. В кінцевому рахунку, основу всього становить не серійна відтворюваність, а модуляція, не кількісні еквівалентності, а

розпізнавальні опозиції, не закон еквівалентності, а підстановка елементів – не ринковий, а структурний закон цінності” [6, с. 124]. Тобто, перед нами “свій власний чистий симулякр”.

Розглянувши еволюцію феномена симуляції в інтерпретації Ж. Бодрійяра, бачимо, що “кожен новий порядок симулякрів підпорядковує собі попередній” [6, с. 124]. В результаті цієї еволюції виникає особливий світ, світ моделей і симулякрів, які жодним чином не співвідносяться з реальністю, але сприймаються набагато реальніше, аніж сама реальність. Цей світ Ж. Бодрійяр і називає гіперреальністю.

Визначальною властивістю симулякра є здатність видавати відсутність за присутність і змішувати будь-які відмінності між реальним і уявним. Під впливом симуляції відбувається “заміна реального знаками реального”, в результаті симулякр виявляється принципово неспіввідносним з реальністю безпосередньо, якщо взагалі співвідносним з чим-небудь, окрім інших симулякрів. Власне, у цьому й полягає його фундаментальна властивість.

Сучасність для Ж. Бодрійяра – це ера тотальної симуляції, і він усюди виявляє симуляційний характер усіх сучасних соціальних і культурних феноменів: влада лише симулює владу, при цьому і опір їй є настільки ж симулятивним. На прикладі Діснейленду Ж. Бодрійяр демонструє, що він уявляється як уявний для того, щоб ми повірили, що все інше – реальне, у той час як весь Лос-Анджелес і навколишня йому американська територія є не реальними, а, скоріше, гіперреальними або симулятивними.

Що ж стосується інформації, то вона не виробляє ніякого сенсу, а лише “розіграє” його, оскільки підміняє комунікацію симуляцією спілкування, що й породжує специфіку світовідчуття сучасного масмедійного стану суспільства й суспільної свідомості. Аналогічні думки висловлюють і деякі сучасні дослідники новітніх інформаційних процесів [14; 22; 23].

Варто зауважити, що Ж. Бодрійяр, як і свого часу Р. Барт, починав свою філософську діяльність з боротьби з тією картиною реальності соціального життя, яку він вважав несправжньою, такою, що складається з безлічі симулякрів [6, с. 5-48]. У Барта: “Відправною точкою роздумів найчастіше слугувало відчуття, що я не можу винести тієї “природності”, в яку преса, мистецтво і здоровий глузд постійно одягають реальність, ...і за цією пишною виставкою того, що є само-собою-зрозумілим, мені хотілося розкрити той ідеологічний обман, який, на мою думку, в ній таївся” [2, с. 55].

Ж. Бодрійяр йде далі Р. Барта: міфи Р. Барта, які деформують реальність – це лише симулякри на своїй другій стадії з п’яти, перш аніж стати “своїм власним чистим симулякром” [19, с. 54].

Крім того, якщо Р. Барт основний акцент робить на критиці змісту цих міфів, то Ж. Бодрійяр і тут робить крок далі й веде мову про необхідність звернути пильну увагу на форму, на те, що означає, а не на означуване: “глибинна ідеологія функціонує тепер не на рівні політичних означуваних, а на рівні того, що означає, і саме з цього боку система є найбільш вразливою й повинна бути розгромлена” [6, с. 161]. Як приклад такого дієвого протесту проти форми він наводить хвилю графіті, яка нахлинула на Нью-Йорк у 1972 році. На його думку, цей протест не був підсистемою феномена соціальної симуляції саме тому, що діяв на рівні форми: він не ніс ніякого повідомлення, в ньому не було змісту. І саме тому він діяв, оскільки змісту немає, а форма – авторська.

Отже, ми бачимо, що Ж. Бодрійяр критикує не тільки сучасне йому суспільство, а й саму економічну формацію капіталізму, сучасну культуру, її кризу, оскільки вважає, що фазою зародження феномена симуляції є капіталізм з його ринковою економікою, з його функціональністю й корисністю.

Якщо Ж. Бодрійяр виступає з позиції критики категорії “симулякр”, описуючи її як основну характеристику владних інтенцій і її руйнівні впливи на соціокультурну сферу, то інші теоретики постмодернізму використовують категорію “симулякр” як новий соціокультурний фетиш. При цьому, симулякр виступає як новий символ нової культури – без влади.

Надання категорії симулякра вирішального позитивного значення для соціокультурної сфери обумовлено також тим фактом, що більшість теоретиків постмодернізму вбачають своє головне завдання у “подоланні метафізики” і тому віддають пріоритет нерепрезентативній моделі культури перед репрезентативною (трансцендентальною). З точки зору нерепрезентативної моделі критиці піддаються: традиційна онтологія, яка опирається на концепт “присутності”; традиційна концепція часу, яка постулює привілей моменту “теперішнього часу”; традиційна теорія підстави, що визначає основу в категоріях “тотожності” й “повноти” [1; 19].

У підсумку мова постає як така, що не має у своїй основі ніякого трансцендентального джерела, референта і співвідноситься лише сама з собою. Одним з аргументів тут виступає та обставина, що людське знання завжди опосередковане своїми власними межами. Людський інтелект, будучи обмеженим простором і часом, культурою і мовою, не може проникнути в контекст своєї власної іманентної сфери [17, с. 206].

Тут виникає певний парадокс: намагаючись вислизнути з-під влади та меж метафізики “присутності”, теоретики постмодернізму заганняють людську свідомість у нові межі. Тепер це обмеженість формою, що означає неможливість виходу до референта, що, у свою чергу, накладає певний відбиток на формування мотивації і цілей науки.

Але цьому парадоксу не приділяється достатньої уваги і будь-яка мовна діяльність перетворюється на “гру відсилань, що щось позначають”. У цій грі кінцевий сенс і тотожність постійно ніби відкладаються. Цей рух перешкоджає встановленню остаточного сенсу і Ж. Дерріда стверджує, що “не існує абсолютного джерела сенсу взагалі” [21, с. 160].

Для ілюстрації цієї ідеї Ж. Дерріда активно використовує поняття “сліду”. Інтервал, що розділяє знак і явище, що позначається ним, з плином часу (в ході застосування знака у системі інших знаків, тобто у мові) перетворює знак на “слід” цього явища. В результаті знак втрачає свій безпосередній зв'язок з тим, що позначається, з референтом. Тим самим, знак позначає не стільки сам предмет, скільки його відсутність (“відсутність наявності”). Місце референта займає слід. “Слід не є знаком, що відсилає до будь-якої попередньої “природи” або “суті” – у цьому сенсі слід є невмотивованим, тобто не визначеним нічим зовнішнім по відношенню до нього, а визначений лише своїм власним становленням...” [19, с. 57].

Тому категорію сліду, яку Ж. Дерріда розробляє у 1967 році у своїй роботі “Лист і відмінність”, можна назвати певною предтечею симулякра, подібно міфам Р. Барта. З цієї точки зору симулякр можна назвати слідом сліду. Але у сліду, на відміну від симулякра, є одна особливість – він вказує саме на триваючий характер поступової де-субстанціоналізації знака, на процес, на стадії феномена симуляції, у той час, як симулякр – це результат даного процесу. Тому, як і інші представники постмодернізму,

Ж. Дерріда використовує і категорію сліду, і категорію симулякра одночасно, не співставляючи їх між собою. Причому, якщо для характеристики деяких явищ і процесів теоретичного плану (наприклад, становлення і криза метафізики) переважно використовується категорія сліду, то для позначення явищ і процесів соціокультурного рівня використовується категорія симулякра.

Для Ж. Дерріди категорія симулякра дозволяє відкривати все нові й нові обрії у сфері пізнання, все нові й нові модуси істини, оскільки заданих моделей немає. І, відповідно, істина у тій мірі, в якій вона досяжна для людини, є всього лише один з безлічі вимірів дискурсивної практики.

Ж. Дельоз і Ж. Дерріда розглядають симулякр як деконструйований знак, наділений лише тим, що означає, що, у свою чергу, має нестійкий характер і за принципом нелінійності відсилає до інших, які означають, у світі-тексті. Гра симулякрів включає в себе бінарні опозиції і протиріччя, але лише як одну з можливостей. Функція такого початкового повторення полягає у встановленні одночасної можливості й неможливості присутності.

Симулякр за Ж. Дельозом це “зображення, позбавлене подібності; образ, позбавлений подібності” [8, с. 49]. Симулякр відмінний від підробки. Підробка – це копія копії, “яка ще лише має бути доведена до тієї точки, в якій вона змінює свою природу і перетворюється на симулякр”. Симулякр здійснює деструкцію “заради встановлення творчого хаосу творить...” [8, с. 56].

Тобто у визначенні Ж. Дельоза феномен симуляції видається цілком виправданим позитивним явищем, оскільки відкриває нові можливості для науки й філософії. “Симулякр засновує світ блукаючих дистрибуцій і коронованих анархій. Симулякр не закладає ніякої нової підстави: він поглинає будь-яку підставу, завдяки йому відбувається загальне провалювання, але це провалювання є позитивною й радісною подією: провалювання як відкритість...” [8, с. 153].

Низка сучасних дослідників слідом за французьким психоаналітиком і філософом Ж. Лаканом стверджують в сенсі опори нашої соціальної реальності й взагалі культури так званий фантазм. Вони доводять, що фантазм, який по суті і є симулякром, приходить на зміну символу в сучасній культурі і може з легкістю виконувати всі ті ж функції, які виконував символ, оскільки він нібито має всі властивості символу. Найбільш яскравою у цьому контексті, на наш погляд, є точка зору І. Смирнова [18].

Протилежну по відношенню до Ж. Бодрійяра позицію займає також і П. Клоссовскі. Він вбачає перевагу категорії “симулякр” у відсутності наміру “закріпити те, що він представляє з досвіду, і те, що він вимовляє про нього...” [12, с. 173]. Коментуючи Ж. Батая, він зауважує також: “Симулякр утворює знак миттєвого стану і не може встановлювати ані обміну між розумами, ані дозволяти перехід однієї думки в іншу” [12, с. 172].

Серед сучасних авторів, які досліджують ідеї постмодернізму, також чимало тих, хто знаходить у категорії симулякра позитивне, творче начало. З їх точки зору симулякри і процес симуляції несуть у собі не відсутність реальності, а якраз навпаки – її надлишок, граничну, якісно нову повноту, тому вони намагаються враховувати творчий потенціал, який міститься в його основі. Сучасні дослідники все більше схиляються до тези, що творча діяльність і мистецтво постійно виходять на новий рівень розвитку, тим самим визначаючи тенденції розвитку культури. Концепція симуляції розкриває новий вимір соціокультурної реальності [1; 18; 19].

У контексті репрезентативної моделі симулякри як образи, відірвані від дійсності, є невід’ємною стороною комунікативного середовища сучасного соціуму.

Як і інші образи, створювані численними інформаційно-комунікативними технологіями кінця ХХ – початку ХХІ ст., у тому числі й віртуальної реальності, вони утворюють досить ефективну мотиваційну сферу ціннісної свідомості людини постіндустріальної епохи [9; 10].

Б. Массумі вважає, що як і репрезентативна, так і нерепрезентативна модель культури є лише різними способами моделювання світу культури і пріоритет одного способу над іншим підлягає сумніву. Він вказує, що позиція Ж. Бодрійяра у даному випадку – “один довгий плач”, що вона не є продуктивною. У той же час, позиція Ж.Дельоза і Ф.Гваттарі є більш продуктивною й активною, визначаючи всі попередні моделі лише як моделі, вони допомагають становленню будь-якого можливого різноманітності [25].

Таким чином, філософія постмодернізму виправдовує категорію “симулякр” як отримання свободи і бере її на озброєння. Питання про те, що ж робити зі змістом знака, вона вирішує також однобічно – відносить його до форми знака, хоча й вторинної, а отже це також дозволяє не апелювати до реального змісту знака. Виникають навіть такі крайнощі, як “лінгвістичний соліпсизм”. У його послідовників, американських структуралістів, у розробленому ними напрямку – дескриптивна лінгвістика – основним принципом є опис мови без звернення до її значення [20].

Розглянувши еволюцію уявлень про символ, можна стверджувати, що в класичну епоху категорія символу містить у собі онтологічну компоненту. У некласичний період більшої популярності як категорія аналізу культури набуває знак, так, що навіть символ визначається як вид знака (Ч. Пірс). Постнекласика ж характеризується тим, що знак по широті й частоті вживання як категорії аналізу культури поступається своїм місцем симулякру.

Логіка розвитку й функціонування нашої соціокультурної реальності описується сучасними мислителями тепер з використанням категорії не символу, а симулякра. При цьому вони вказують, що по суті це одне й теж. Фрагментарні спроби відродити онтологічну компоненту в категорії символу, спираючись на дослідження античності й середньовіччя, і тим більше використовувати символ у такій іпостасі для аналізу сучасного стану соціокультурної реальності, не користуються достатньою популярністю.

Висновки.

Еволюція уявлень про символ і його значення для філософії демонструє вихолощення онтологічної складової з даної категорії, що свідчить про наявність ситуації її поступової де-субстанціоналізації. Символ у філософській культурі класики постає як категорія з багатозначним змістом, як якась субстанція, що зв’язує два світи – видимий і невидимий – в єдине ціле.

У некласичний період переважне місце перед символом займає категорія знаку. Змістовний план категорії символу соціокультурного рівня й категорії знаку ототожнюються. Знак однозначний, він не пов’язує реальності, тому він подібний не до субстанції, а до функції, оскільки працює в операціональному полі соціокультурного тексту, забезпечуючи узгодженість роботи різних підсистем суспільства. Перетворення соціальної реальності в нестабільну, еkleктичну через посилення інформаційних потоків явно корелює із зростанням в житті людей ролі різного роду симулякрів – образів реальності, що заміщають саму реальність. Як справедливо зазначає Г. Москалик, “локальні культури та ідентичності втрачають коріння і замінюються символами товарного світу, взятими з рекламного та іміджевого дизайну мультинаціональних концернів” [16, с. 117].

Поява у період постнекласики категорії симулякра, за визначенням володіючого лише формою, без будь-якого змісту, постає як повністю де-субстанціалізована модель символу. У той же час, це і не функція, оскільки симулякр веде до неузгодженості соціальних систем через неможливість присутності у ньому будь-якого принципу обміну взагалі.

Використана література

1. Азарова Ю.О. Культуротворческие интенции деконструкции Ж. Деррида : дис. на соискание науч. степени канд. филос. наук : 17.00.01 / Азарова Юлия Олеговна. – Х., 2004. – 206 с.
2. Барт Р. Мифологии / Р. Барт. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1996. – 312 с.
3. Батай Ж. Внутренний опыт / Ж. Батай ; [пер. с фр., послесл. и коммент. С.Л. Фокина]. – С-Пб. : Аксиома; МИФРИЛ, 1997. – 333 с.
4. Батай Ж. Проклятая доля / Ж. Батай. – М. : Гнозис, 2003. – 208 с.
5. Бодрийяр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту / Ж. Бодрийяр. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 200 с.
6. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр ; [пер. с фр. С.Н. Зенкина]. – [3-е изд.]. – М. : Добросвет; КДУ, 2009. – 389 с.
7. Бойко А.А. Человек массы в обществе массового потребления / А.А. Бойко // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць ; гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : Видавництво “Гілея”, 2016. – Вип. 105 (2). – С. 229-232.
8. Делез Ж. Платон и симулякр ; [пер с фр. С. Козлова] // Новое литературное обозрение. – 1993. – № 5. – С. 45-56.
9. Дзьобань О.П. Філософія інформаційних комунікацій : монографія / О.П. Дзьобань. – Харків : Майдан, 2012. – 224 с.
10. Дзьобань О.П. Філософія інформаційного права : світоглядні й загальнотеоретичні засади : монографія / О.П. Дзьобань. – Харків : Майдан, 2013. – 360 с.
11. История греческой литературы ; под ред. С.И. Соболевского, Б.В. Горнунга, З.Г. Гринберга и др. – Т 3 : Литература эллинистического и римского периодов. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1960. – 439 с.
12. Клоссовски П. О симулякре в сообщении Жоржа Батая // Комментарии. – 1994. – № 3. – С. 78-87.
13. Лазарович Н.В. Український соціокультурний простір в контексті трансформаційних процесів : соціально-філософський аналіз / Н.В. Лазарович // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць ; гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : Видавництво “Гілея”, 2015. – Вип. 100 (9). – С. 171-175.
14. Массмедиа в условиях глобализации: информационно-коммуникационная безопасность : монография / [В.И. Василенко и др.] ; под общ. ред. В.И. Василенко. – М. : Проспект, 2015. – 163 с.
15. Можейко М.А. Симулякр. – (Культурология XX век. Энциклопедия. – Т 2). – С-Пб. : 1998. – С. 728.
16. Москалик Г.Ф. Ідентифікація людини в інформаційному суспільстві / Г.Ф. Москалик // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць ; гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : Видавництво “Гілея”, 2015. – Вип. 103 (12). – С. 115-119.
17. Найман Е. “Сцена письма” и “метаморфоза истины” : Ж. Деррида – Ж. Делез / Е. Найман. – (Интенциональность и текстуальность. Философская мысль Франции XX века). – Томск : “Водолей”, 1998. – С. 205-217.
18. Смирнов И. Реальность и фантазм. От “Общества спектакля” к “Матрице” / Иван Смирнов. – Режим доступа : http://prev.lacan.ru/articles/reality_and_fantasm.html

19. Сухович Е.В. Символ, симулякр и виртуальная реальность как категории философии культуры : дис. на соискание науч. степени канд. филос. наук : 09.00.13 / Сухович Елена Владимировна. – Волгоград, 2013. – 153 с.

20. Тимофеева М.К. Язык с позиций философии, психологии, математики / М.К. Тимофеева. – М. : Флинта, 2009. – 176 с.

21. Филиппов Л.И. Грамматология Жака Деррида // Вопросы философии. – 1978. – № 1. – С. 157-164.

22. Филиппова Е.А. Массмедиа и реальность: конструкции, восприятие : дис. на соискание науч. степени канд. филос. наук : 24.00.01 / Филиппова Елена Александровна. – Саранск, 2013. – 191 с.

23. Холод О.М. Інмутація у масмедіа / О.М. Холод. – К. : [б.в.], 2006. – 166 с.

24. Baudrillard J. Simulacra and Simulation / J. Baudrillard. – Michigan : University of Michigan. 1994. – 164 p.

25. Massumi B. Realer then real. The Simulacrum According to Deleuze and Guattari / Brian Massumi // Originally published in Copyright. – 1987. – № 1. – P. 90-97.

~~~~~ * * * ~~~~~